

Smaastykker.

2.

De saakaldte Marseller.

Af Karl Rasmussen.

21. Oktober 1745 udnævntes ved kgl. Ordre Henrik Bille til Egeskov, Landsdommer paa Fyen, og Frederik Hein til Stensgaard, Inspektør over Ryttergodsets Kirker, til at tiltræde en Kommissionsdomstol, som skulde dømme imellem Kongen og 36 Bønder i Vissenbjerg Sogn paa Fyen, der paastod at være Selvejere. Dommen, som afsagdes 8. April 1747, gav Bønderne Medhold; men da den kun var underskrevet af Bille, og Hein paa Forespørgsel erklærede, at han ikke kunde være enig med Præses i hans Kendelse, forlangte Rentekammeret Akterne indsendte og lod Højesteretsprokurator Lowson undersøge, om der var Grundlag for en Appel til Højesteret. Han blev imidlertid ikke færdig med sine Undersøgelser, inden Appellationsfristen var udløben, og da Bønderne desuden tilbød Forlig med Hensyn til deres Afgifter, fik Kommissionsdommen Lov til at staa ved Magt, og Akterne i Sagen blev liggende i Rentekammerets Arkiv. Naar Lowson taler om Sagens store Vidtløftighed, har han ikke helt Uret; Akterne fylder 4 mægtige Protokoller paa c. 2000 Foliosider hver. Og to af disse Protokoller er fyldt med Afskrifter af de Dokumenter, som Bøndernes Sagfører, Søren Borring, har ladet fremlægge for at vise, at deres Gaarde fra Arilds Tid var Selveje; det er en utrolig Mængde Skøder, Pantebreve, Tingsvidner og Husbondholdsbreve — et Vissenbjerg Diplomatarium fra 1500 til 1740.

Nogle af Gaardene har mistet deres gamle Skøder i Krigens Tid, ved Ildebrand eller ved en af de mange Processer, de tidligere har ført; men der er andre, som kan fremlægge Adkomstbreve for hver eneste Ejer lige fra Aar 1500. Af de gamle Pergamentbreve var nogle vanskelige at læse, og man har maattet nøjes med at angive Indholdet; men de fleste er afskrevet ordret, og gennem dem faar man Indblik i et lille, selvstyrende Bondesamfund, hvor gammel Sæd og Skik holdt sig sejgt. Vissenbjerg Sogn er en mager Egn; der var ikke Jordbund for Herremænd. Og Embedsmændene mærkede man ikke meget til; paa Tingstedet, der laa paa Gadsbølle Mark, sad en Bonde som Dommer, og Degnen eller en Bonde var Skriver. Vissenbjerg Birketing blev nedlagt ved Ryttergodsets Oprettelse 1680; før den Tid er næsten alle de afskrevne Tingsvidner udstedt der. Formen for disse er omtrent den samme, som kendes fra O. Nielsen: Gamle jyske Tingsvidner; det hedder, at en Mand var inden fire Stokke og vidnede, at han bedes, fik og fremledte et fuldt Tingsvidne af otte trofaste Dannemænd, at han skødte og fuldt afhændte en Ejendom med alt dens Tilliggende af Ager og Eng, Hus og Haugerum, Fægang og Fiskevand, Forte og Fæled o. s. v.

Men der er et ejendommeligt Ord, som atter og atter kommer igen; der tales i saa godt som alle Skøder om et Antal Marsel eller Marseller Jord; det fremhæves ogsaa af Bøndernes Sagfører, at disse Gaarde er delt i Marseller, og han synes deri at se et Bevis for, at de er Selveje. Ordet Marsel findes i Kalkars Ordbog over det gamle danske Sprog; der siges her, at det rimeligvis stammer fra det tyske Marzahl. Denne Forklaring skyldes Kolderup Rosenvinge; men de to Stykker om Marke-Rebning, han anfører i Gamle danske Love efter to Recesser, som er udstedt af Kristian III i Aarene 1547 og 1551, synes dog snarere at vise, at Marsel er det samme som Mark Sølv Jord. Denne Forklaring er da ogsaa forlængst fremsat af C. Paludan-Müller; han skriver i sine Studier t. Danm. Hist. i d. 13. Aarh.¹⁾: „Som en Levning

¹⁾ Videnskab. Selsk. Skr. 5. R. IV, 253 f.

holder sig længe Ordet Mark Sølv Jord, indtil ogsaa det rent glemmer sin Herkomst og kalder sig Marsel Jord*.

Udtrykket Mark Sølv Jord er jo kendt fra den saakaldte Guldvurdering; denne var allerede 1231 forældet; men blandt de Dokumenter, der findes afskrevet i Domsakten, er et Kongebrev fra 1386 paa 8 Mark Sølv Jord, og naar der saa 1509 tales om $9\frac{1}{9}$ Marsels Jord og 1744 om en Gaard paa „9 saakaldede Marseller“, maa det være berettiget at slutte, at vi her har det samme Ord, blot mere og mere mishandlet i daglig Tale, efterhaanden som dets oprindelige Betydning er glemt.

Allerede Flertalsendelsen viser jo, at Bønderne ikke anede nogen Forbindelse mellem deres „Marseller“ og de Marker, de stadig regnede med, f. Eks. naar de vejede Hør; det var selvfølgelig ogsaa forglemt, at Benævnelsen stammede fra en Vurdering, som angav Jordens Pengeværdi; 1750 havde jo ingen Interesse af at huske, hvor meget Jorden var værd paa Valdemarstiden. Men skønt det tit nok siges, at en Gaard har været agtet for saa og saa mange Marseller „fra Arilds Tid“, saa ved dog tilsyneladende enhver Bonde i Vissenbjerg, hvad og hvormeget en Marsel er. For at nævne et bestemt Eksempel, saa lod Landsdommer Jens Lassen 1674 gøre Udlæg i Gaarden Nr. 3 i Kjeldstrup for Penge, der stod i Restance. Udpantningen blev foretaget af Vissenbjerg Birkedommer, Mads Jensen i Kolbjerg, og 4 Vurderingsmænd, og da Gaardens Indbo ikke slog til, blev der gjort Indførsel i Halvdelen af dens Jord, som udgjorde 11 Marseller. Det hedder herom i Pantebrevet: „Og som vi intet videre af Løsøre til fornøjelig Betaling fandt, have vi saa til Summens Fyldestgjørelse, som er hundred og ti Sletdaler 14 sk., gjort Hr. Landsdommer Jens Lassen Indførsel udi halvesiette Marseler Jord, til den jordegne Bundegaard liggende, Peter Jensen paaboer, først udi de tvende Maal Vestenbye, kaldet Lindøe, samt begge Routz Lycker og Routz-maal, rent ud af Gettebanken, samt det Maal paa Kielstrup Skov, item Toften ved Gaarden og saa fremdeles af bem. Peder Jensens Gaards Grund til $5\frac{1}{2}$ Marseler Jords Fyldestgjørelse, hvilken Jord og Grund, Ager og Eng, Under- og

Overskov, samt for og paa Grunden liggende Huse vi tillige med forskrevne Løsøre Hr. Landsdommer Jens Lassen til fuld Betaling haver udlagt og han sig saa nyttig at gjøre, som han ved og kan“. Desværre faar vi ikke at vide, paa hvad Maade Vurderingsmændene opmaalte de $5\frac{1}{2}$ Marseller Jord eller hvor stort Areal de udgjorde, og det kan ikke nytte at beregne Arealet af Lindø, det Maal paa Kjeldstrup Skov o. s. v. Pantebrevet nævner kun de Maal og Løkker, P. Jensen ejede ene, og siger ikke noget om, hvor meget der yderligere blev taget af den rebdragne Jord, hvor hans Agre laa „i Fled“ mellem de andre. — Markbogen fra 1683 viser nemlig, at de 4 af Kjeldstrup Gaarde havde deres meste Jord liggende „i Fled“, mens Nr. 1 havde al sin Jord samlet i Løkker og Maal. Det samme var Tilfældet med flere Gaarde i andre Byer; men ogsaa saadan Særjord kunde være „delt i Marseller“.

Adskilligt tyder paa, at en Marsel var en nogenlunde konstant Størrelse, et bestemt Stykke Agerjord med en tilsvarende Del i Eng, Skov o. s. v.; jo flere Marseller en Gaard tæller, jo flere Svins Olden har den som Regel ogsaa. I de Hundreder af Skøder nævnes der imidlertid kun, at et Antal Marseller skødes og afhændes; som Regel er ikke engang Prisen angivet. Derimod findes Gaardens Marseltal ofte opgivet i Skiftebreve; jeg har paa medfølgende Liste sammenstillet Tallet for 12 af de 36 Selvejergaarde. Som Regel siges det ogsaa, hvor meget hver Marsel kan agtes for; men denne Pris er meget forskellig. Dette behøver dog ikke at betyde, at Marsellerne er af ulige Størrelse. Jorden i sig selv var ikke meget værd, og Værdien rettede sig mest efter Ejendommens Tilstand, saa den samme Gaard, der 1706 kun anslaaes til 6 Rdl. pr. Marsel „paa Grund af Bygningernes Brøstfældighed og den ringe Besætning“, kan 1744 vurderes til 38 Rdl. pr. Marsel. Men da laa der ogsaa 10 jordløse Huse paa Gaardens Grund, og Kapitalværdien af deres Lejeafgift synes at være større end hele Vurderingssummen. Det er ogsaa ganske anderledes Priser end dem i Skiftebrevene, der er Tale om, naar der en sjælden Gang sælges til fremmede; da en Ritmester Wulf

1740 køber to Gaarde i Gadsbølle, giver han over 1300 Rdl. for de 12 Tdr. Hartkorn.

Mens altsaa Priserne varierer fuldstændig regelløst, viser Udsæden sig at staa i ret godt Forhold til Marseltallet; den er gerne lidt under 2 Tdr. Korn pr. Marsel, vel at mærke naar man benytter de Udsædstal, som i en Del Tilfælde findes i Skiftebrevene. Da jeg for at finde samtlige Gaardes Udsæd gik til Krigs- og Portions Jordebogen af 1718, viste det sig, at alle Udsædstal var langt lavere end Skiftebrevenes. Saaledes havde Nr. 2 i Kolbjerg 1710 en Udsæd paa 22 Tdr. af alle Sædarter og 1723 21 Tdr.; det er da ikke sandsynligt, at den 1718 kun skulde have en Udsæd paa 16 Tdr., som Jordebogen vil paastaa. Og paa andre Gaarde er Forskellen endnu større, saa Jordebogens Tal er sikkert helt igennem for lave. Skiftebrevenes Tal kan man derimod stole paa; paa det Omraade er en Forsamling af Bønder de rette sagkyndige, og der er god Overensstemmelse mellem disse Udsædstal og Gaardenes Areal, beregnet efter Modelbøgerne i Kristian V.s Matrikel. Det har sine Vanskeligheder at beregne, hvor meget der aarlig blev besaaet; thi Sædskiftet er meget forskelligt. Vissenbjerg Jord var gennemgaaende mager og trængte til megen Hvile; naar den i 2 Aar havde været tilsaaet, mest med Havre, Boghvede og Rug, hvilede den gerne i andre 2 Aar; men der var ogsaa Jord, der efter de 2 Aars Sæd hvilede i 3—4—5—6 Aar.

Gaar man ud fra, at det besaaede Areal var lige stort fra Aar til Aar, viser Arealet sig at stemme med Udsæden undtagen for de to Gaarde i Bred, der har et aarlig dyrket Areal af 3—3½ Td. Ld. pr. Marsel. Forskellen fremkommer derved, at næsten al Gaardenes Jord siges at hvile i kun eet Aar efter 2 Aars Dyrkning, og dette Sædskifte er lidt usandsynligt, navnlig i Betragtning af, at Nr. 9, som 1683 skal have haft et aarlig besaaet Areal paa 36 Tdr. Ld., 1712 kun har en Udsæd paa 24 Tdr. Korn; den meste Udsæd er endda Havre, som jo næppe kan besaa een Tønde Land, endsige halvanden. Men ganske vist var de to Gaarde noget for sig; de var de to eneste Selvejergaarde i Byen, og de havde Særjord ligesom Nr. 1 i Kjeldstrup, der ogsaa havde særlig stort

Tilliggende, saa de kunde selv bestemme deres Sædsifte. De havde 1683 henholdsvis 18 og 26 Læs Høslet, mens Fæsterne i samme By kun havde 8—10, og 8—18 Svins Olden mod Fæsternes 2—4, og deres Hartkorn var efter nye Matrikel $8\frac{3}{4}$ og 10 Tdr., mens det efter den gamle kun var 5 Tdr. 3 Skp. for hver. Som bekendt blev Hartkornet i det hele sat ned ved Matriklen af 1688; blandt Vissenbjerg Selvejere er dog flere sat op; men i dette Tilfælde er Forhøjelsen paafaldende stor og tyder paa, at de to Gaarde 1683 har været i særlig god Tilstand, som saa maaske i Ryttergodsets Dage er blevet noget ringere.

Selv om det altsaa ser ud til, at en Marsel i Vissenbjerg Sogn har svaret til ca. 2 Tdr. aarlig Udsæd eller 4—5 Tdr. Agerjord, saa er det jo ikke givet, at en Marsel eller Mark Sølv's Jord til alle Tider eller alle Steder har været det samme. Men det er dog paafaldende, at Prof. Steenstrup mener at kunne beregne Udsæden paa en Mark Gulds Jord i 14. Aarh. til omtrent 2 Øre, d. v. s. 10 Tdr. Korn, eller $1\frac{1}{4}$ Td. pr. Mark Sølv; naar man erindrer, at Udsæden fra Vissenbjerg mest bestaar i Havre, som har ringe Udsædsevne, bliver Forskellen paa Tallene fra 14. og 18. Aarh. ikke stor.

Naar jeg har medtaget Arealet for de to Gaarde i Kjeldstrup, hvis Marseltal jeg ikke kender, er det fordi de 4 andre Gaarde tilsammen tæller 38 Marsel; hvis man regner, at de to Gaardes aarlig besaaede Areal, som er 20 Tdr. Ld., svarer til 10 Marsel, faar vi altsaa for samtlige Byens Gaarde 48 Marsel. Under Forudsætning af, at disse engang har været lige saa mange Mark Sølv, har Byens 6 Gaarde tilsammen udgjort 6 Mark Gulds Jord, og en Mark Gulds Jord var jo netop paa Valdemarstiden en normal Gaard.

Der bliver under Processen gjort gældende af Bøndernes Sagfører, at hans Principalers Gaarde „fast havér haft lige Ret med erigerede Stamhuse“, idet Arvingerne altid har benyttet deres Løsningsret, naar Gaarden er kommet i adelige Personers Besiddelse, og at Gaardene derfor fra Arilds Tid er gaaet i Arv og Skifte fra Arving til Arving. Og de afskrevne Skøder viser, at han har Ret; der er i alt Fald nogle Gaarde,

Byens Navn og Gaardens Nr.	Gaardens Hart- korn				Marseltal	Pris pr. Marsel	Udsæd	Dyrket Areal	Aarlig besaaet Areal	Aarlig besaaet Areal pr. Marsel
Kolbjerg Nr. 2	Tdr. 7	Skpr. 4	Fdkr. 2	Alb. 2	12	18	22	46	20 $\frac{1}{2}$	1,7
Skalbierg Nr. 6	3	"	"	"	4 $\frac{1}{2}$	6	7 $\frac{1}{4}$	16 $\frac{1}{2}$	7 $\frac{1}{2}$	1,7
— 9	3	2	1	2	5	6 $\frac{2}{3}$	9 $\frac{1}{8}$	20 $\frac{1}{2}$	10	2
— 12	5	7	3	1	9	8	"	38	17 $\frac{1}{2}$	1,9
Skovby Nr. 6	6	4	1	2	11	10	"	51	21	1,9
Brønserød Nr. 2	6	7	3	1	9	17	17 $\frac{3}{4}$	32	15 $\frac{1}{8}$	1,7
Bred Nr. 5	8	6	0	2	10	"	"	55	35	3,5
— 9	10	0	0	1	12	10	24	55	36	3
Kjeldstrup Nr. 1	7	0	0	2	14	13 $\frac{1}{2}$	29	64	30 $\frac{1}{2}$	2,2
— 2	3	3	3	2	8	"	"	29	14 $\frac{1}{8}$	1,8
— 3	4	4	2	2	11	18	"	43	20	1,8
— 5	2	0	3	2	5	10	"	18	8 $\frac{1}{2}$	1,7
— 4	3	6	"	"	"	"	"	32	14	"
— 6	1	1	"	"	"	"	"	12 $\frac{1}{2}$	6	"

som fra 1500 til 1740 har været i samme Familjes Eje. Tillige var jo Vissenbjerg Sogn en afsides og gammeldags Egn, saa det er intet Under, at Overleveringen fra Fortiden blev holdt i Hævd, navnlig i disse Selvejergaarde, som havde et helt lille Arkiv af gamle Pergamentbreve liggende, og det er derfor ikke saa usandsynligt, som det maaske ved første Øjekast kan synes, at Sporene af en Jordvurdering fra Valdemarstiden har kunnet holde sig blandt Vissenbjerg Selvejere til Midten af det 18. Aarhundrede.
